

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

GERARD DE VRIES

ONZEKERE WERELD

BECKS *WELTRISIKOGESELLSCHAFT*

Recensie van: Ulrich Beck (2007) *Weltrisikogesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp, 437 p.

Krisis, 2010, Issue 1

www.krisis.eu

Met de klimaatproblematiek, de dreiging van het internationale terrorisme en instabiele financiële markten die tot een diepe economische recessie hebben geleid, mag zonder overdrijven worden gezegd dat we in sombere tijden leven. En dan hebben we de dreigende voedselcrisis, de energiecrisis en de watercrisis nog maar even in de coulissen gezet. Over de ernst van de genoemde bedreigingen kan geen twijfel bestaan. Maar een hedendaagse Hieronymus Bosch die er een tableau van zou willen schilderen, komt toch voor problemen te staan. De genoemde bedreigingen hebben immers een tamelijk abstract en ongrijpbaar karakter.

Dat de klimaatproblematiek zich aandient is een harde conclusie van veel wetenschappelijke studie, maar niet iets dat zich voor de meesten van ons op het niveau van de dagelijkse ervaring aandient. Een paar mooie zomers achter elkaar en hier en daar een forse overstroming maken nog geen

wereldwijde klimaatproblematiek. Dat we ons er terecht toch zorgen over maken berust op ons vertrouwen in de complexe berekeningen van de gevolgen van de huidige CO₂-uitstoot die klimaatwetenschappers maken.

Ook bij de kredietcrisis staan tussen de voorzegde ramp en het leven van alledag in de eerste plaats voorspellingen. Ook die komen uit de koker van wetenschappelijke analisten – economen in dit geval. Het kapitaal dat in onvoorstelbare hoeveelheden is verdampt had een ‘virtueel’ karakter. Het lag niet vast in grond, machines of gebouwen, maar in contracten die onderlinge beloften om op termijn verplichtingen na te komen markeerden en die een marktwaarde vertegenwoordigden die op balansen konden worden gezet. Omdat her en der het vertrouwen dat zulke beloften konden worden nagekomen ineens stortte moest er massaal worden afgeschreven. De repercussies daarvan op wat in het jargon de ‘reële economie’ is gaan heten zijn voor een belangrijk deel weer het gevolg van voorspellingen die hun schaduwen vooruitwerpen. Blijkens de prognoses zullen pensioenfondsen op den duur in de problemen komen dus worden nu reeds maatregelen genomen. Banken moeten hogere kapitaalbuffers aanhouden om het vertrouwen dat andere banken in hen stellen te herstellen en zijn daarom zuiniger geworden met kredieten, wat weer investeringen en andere economische activiteiten remt, met oplopende werkloosheid als resultaat. Overheden zijn gedwongen leningen op te nemen om de verplichtingen die voortvloeien uit hun kapitaalsinjecties in wankelende banken te kunnen dekken en ook zij slaan aan het bezuinigen. Ook hier geldt dat zonder de berekeningen van economen de bedreiging niet meteen zichtbaar is.

Zelfs voor het internationale terrorisme geldt dat de bedreiging een abstract karakter heeft. Natuurlijk, we worden keer op keer geconfronteerd met de bloederige beelden van aanslagen. Concreter dan dat is niet voorstelbaar. Maar dat achter die gruwelijke gebeurtenissen internationaal opererende terroristische organisaties steken, hebben we toch in de eerste plaats van horen zeggen. Voor zover het spreken over internationaal

terrorisme op ervaring is gebaseerd, is het ervaring die alleen voor experts toegankelijk is.

Terwijl zijn voorganger bedreigingen kon schilderen waarmee elke tijdgenoot wel enige ervaring had – zoals diefstal en geweld – zal een hedendaagse Hieronymus Bosch dus eerst en vooral donkere wolken moeten schilderen.

Dat gegeven vormt het uitgangspunt voor Ulrich Becks nieuwste boek, *Weltrisikogesellschaft*: ons samenleven staat in het vooruitzicht van wereldwijde catastrofes. Dat vormt vervolgens de aanleiding om over de grondslagen van die samenleving na te denken. En in de gedachten die dat oplevert treft Beck de politieke aanzet voor een nieuw soort verlichting aan.

Het handschrift is onmiddellijk herkenbaar: de auteur van *Weltrisikogesellschaft* is een socioloog uit de Duitse theoretische traditie. Een ‘kritische maatschappijtheorie’ moet niet alleen maatschappelijke ontwikkelingen duiden, maar ook de mogelijkheden en aanzetten tot verlichting. Becks maatschappijdiagnose is daarom verweven met politieke beschouwingen en sociologische zelfreflectie. Want een goed begrip van de samenleving zal haar tegenspraken aan het licht brengen en daarmee haar dialectisch potentieel. Hegel is in deze traditie nooit ver weg.

Ook in andere opzichten treedt Beck in de voetstappen van vele Duitse theoretici voor hem. *Weltrisikogesellschaft* is nogal pompeus opgezet, kent vele, vele herhalingen, houdt anekdotes voor empirie, maar doet uiteindelijk dan toch waarvoor het geschreven is: het geeft te denken.

Beck kreeg wereldfaam door het begrip ‘risicosamenleving’ dat hij in 1986 muntte (Beck 1986). Hij introduceerde dat begrip niet om te beweren dat we tegenwoordig aan meer gevaren zouden blootstaan dan voorheen. Wat de ‘risicosamenleving’ kenmerkt is dat wij geconfronteerd worden met *verwachtingen* van andere gevaren dan voorheen. Daardoor is de politiek

voor nieuwe opgaven komen te staan. Waar de staat zich tot voor enkele decennia richtte op het beschermen van burgers tegen ‘externe’ bedreigingen – buitenlandse machten, ziekten, ongevallen, economische malaise en sociale nood – zijn nu nieuwe bedreigingen centraal komen te staan. Zij hangen samen met het industriële karakter van de samenleving, het zijn ‘interne’ bedreigingen die door ons eigen handelen worden gecreëerd. Beck heeft het, in 1986, in de eerste plaats over milieuproblemen. Door de confrontatie met die problemen wordt ook het vertrouwen ondermijnd in de aanpak die lange tijd als de geëigende weg werd gezien om beschermingsniveaus te verhogen – de ontwikkeling van wetenschap en technologie. Op de politieke agenda staan risico’s en de vraag hoe met die risico’s om te gaan. En over die agenda hangt de schaduw van onzekerheid.

Dat is, twintig jaar later, nog steeds zo. Maar inmiddels zijn op die agenda ook nieuwe problemen komen te staan: de terrorismedreiging, de klimaatproblematiek, de instabiliteit van financiële markten. Dat zijn bedreigingen op wereldschaal. En niet alleen de gevaren zijn geglobaliseerd, maar ook de verwachtingen daarover. Dat markeert de overgang van ‘risicosamenleving’ naar de ‘wereldrisicosamenleving’. In 1986 koesterde Beck nog de gedachte dat de maatschappelijke problemen in de context van nationale staten konden worden opgelost. Die gedachte kwalificeert hij nu als idyllisch. Hoe de problemen van het internationale terrorisme, klimaatverandering en financiële risico’s ook worden ingeschat, dat zij de spankracht van de traditionele nationale politiek te boven gaan staat wel vast. Die constatering dwingt volgens Beck tot een verandering van politiek perspectief en heeft ook voor de sociologie ingrijpende gevolgen.

Gevaren, risico’s en onzekerheden

Gevaren moeten worden onderscheiden van de verwachtingen daarover; risico’s zijn niet de rampen zelf. Waar over een risico gesproken wordt

gaat het om de *mogelijkheid* van, de *kans* op, of de *verwachting* van een toekomstige catastrofe. Daarmee is ‘risico’ een lastig te typeren begrip. Wie van ‘verwachte catastrofe’ spreekt komt immers gemakkelijk in de verleiding te denken dat een risico louter een mentale constructie, een kwestie van perceptie is, en dus ‘subjectief’. Maar dat is wat al te lichtvoetig. Ook wie in een sigaret geen enkel gevaar ziet, stelt wanneer hij er regelmatig een opsteekt zich wel degelijk bloot aan een verhoogd gezondheidsrisico: dat de kans op dodelijke ziekten hierdoor toeneemt staat objectief vast. Het begrip ‘risico’ lijkt met de tegenoverstelling van subjectieve en objectieve zaken verstopper te spelen.

Discussies over risico’s zwalken als gevolg hiervan tussen twee posities. Enerzijds zijn er ‘realisten’ die risico’s als objectieve gegevens zien. Daarnaast zijn er ‘sociaalconstructivisten’ die er de nadruk op leggen dat elke uitspraak over risico’s een verwachting over toekomstige schade betreft waarin de manier waarop zo’n verwachting tot stand is gekomen en vorm krijgt doorklinkt. Dat zijn op het eerste gezicht niet verenigbare standpunten. Om de discussie te ontlopen wordt in arrenmoede wel van de *dual nature of risk* gesproken (cf. bv. Renn 2005). Daarmee worden de conceptuele problemen uiteraard niet opgelost, maar slechts van een etiket voorzien.

De verwarring kan worden vermeden door om te beginnen de filosofisch zwaarbeladen begrippen ‘subjectief’ en ‘objectief’ te mijden (vgl. WRR 2008c). Hoe een risico moet worden getypeerd is eerder afhankelijk van het tijdstip waarop we het toneel betreden: wat zich aanvankelijk aandienende als een betwistbare *verwachting* dat zich gezondheids- of milieuschade kan aandienen, kan na het nodige onderzoek als objectief *feit* te boek komen te staan. Zo was de stelling dat roken gezondheidsrisico’s met zich meebrengt lange tijd niet meer dan een controversieel vermoeden. Nog in 1948 schreef de *Journal of the American Medical Association* dat ‘there does not seem to be any preponderance of evidence that would indicate the abolishment of the use of tobacco as a substance contrary to the public health’ (JAMA Editorial 1948). *Toen* had het zin om degenen

die over de risico’s van roken spraken te onderscheiden van degenen die deze sombere verwachtingen niet deelden en de vraag te stellen hoe deze uiteenlopende verwachtingen tot stand kwamen, waarbij beide partijen zich overigens op wetenschappelijke bevindingen beriepen. Uit de tegenstrijdige opinies en de controverse die daaruit voortspoot, blijkt dat in deze periode over de relatie van roken en longkanker – en dus over het risico van roken – nog *onzekerheid* bestond. Vijftig jaar en eindeloos veel epidemiologisch onderzoek later is de situatie anders. De onzekerheid is verdwenen: dat roken een verhoogd gezondheidsrisico met zich meebrengt is inmiddels een wetenschappelijk vaststaand feit, dat risico kan worden berekend. Van wie dat feit niet accepteert mag gezegd worden dat hij zijn kop in het zand steekt.

Niet elk vermoeden over risico’s zal echter deze weg van vermoeden naar feit gaan. Van sommige zal juist vast komen te staan dat de aanvankelijke verwachting dat zich schade aan zal dienen ongegrond is en dat van een door overdreven angsten ingegeven perceptie kan worden gesproken. Ook doen zich gevallen voor waarin voortgaand onderzoek juist twijfel doet rijzen over wat lange tijd als een objectief risico werd geaccepteerd. Weer andere blijven controversieel: de experts worden het niet eens, evidentie ontbreekt, is tegenstrijdig, of wordt vanuit verschillende discipline perspectieven anders gewaardeerd. Omdat in het wetenschappelijk onderzoek naar gezondheids- en milieurisico’s inmiddels het meeste laaghangende fruit wel is geplukt, doet die laatste situatie zich steeds vaker voor.

Wat het spreken over *dual nature of risk* toedekt is de tijd en het werk die het kost om vermoedens naar feiten – of feiten naar twijfels – te transformeren. Wat aan het zicht onttrokken wordt is de ingewikkelde, dynamische verhouding van de begrippen ‘risico’ en ‘onzekerheid’. Hoewel ieder risico een onzekerheid inhoudt – we spreken immers over kansen of mogelijkheden dat zich een ramp voordoet, we weten niet zeker of en wanneer die zich voordoet – kunnen we ook *over* zo’n risico meer of minder zeker zijn. Waar voldoende ervaring bestaat of door laboratorium-

onderzoek kan worden gegenereerd, kunnen risico's worden ingeschat: de frequentie van voorkomen en de schadeomvang kunnen worden bepaald en het risico kan worden berekend. Waar zulke ervaring ontbreekt bevinden we ons echter in een andere situatie. De grootte van het risico kan niet worden berekend, uitspraken erover hebben dus in hoge mate een speculatief karakter, *over* het risico bestaat onzekerheid.

Beck rommelt wat op dit punt. Hij onderscheidt de niveaus die in het geding zijn niet voldoende nauwkeurig en kiest in het debat tussen realisten en sociaalconstructivisten resoluut voor de laatstgenoemde partij. Zijn argumentatie daarvoor is niet bijster helder, maar zijn keus valt te rechtvaardigen: de risico's die in zijn nieuwe boek centraal staan – klimaatproblematiek, terrorisme, financiële markten – zijn met grote onzekerheden beladen; over die risico's vindt een permanent, wereldwijd debat plaats. Dat de genoemde bedreigingen zich aandienen mag duidelijk zijn, al valt over kansen en schadeomvang vooralsnog slechts te speculeren; ook hoe erop wordt geanticipeerd en dus hoe de risico's, zoals Beck het fraai uitdrukt, worden geënceneerd, is niet evident.

In de encenering van risico's ziet Beck de spil van de risicosamenleving. Wat in de kapitalistische samenleving voor Marx de productieverhoudingen waren, zijn in Becks risicosamenleving de 'definitieverhoudingen'. De maatschappelijke tegenstellingen en machtsstrijd vinden op dit vlak plaats. Beck wijst erop dat wie over 'risico's' spreekt gevaren in de context plaatst van beslissingen gericht op het voorkomen of beperken van als onaanvaardbaar aangemerkte schade en dat wie over 'risico's' spreekt daarmee dus een normatief standpunt inneemt. Dat opent de deur voor onderzoek naar de manier waarop risico's worden geënceneerd en op de agenda van beleidsmakers worden gezet, naar de rol van experts en politici daarbij, en naar de normatieve gezichtspunten en verantwoordelijkheidsverdelingen die daarbij zijn geïmpliceerd. De 'werldriscosamenleving' is dan ook geen samenleving waarin een globaal gedeeld inzicht in de genoemde gevaren bestaat, maar een samenleving waarin politiek

begrepen moet worden vanuit de conflicten over de definities (en de definitieverhoudingen) van globale risico's.

Private verzekeraar als indicator

Wie zou verwachten dat Beck vervolgens onderzoek naar zulke conflicten en verhoudingen uitvoert komt bedrogen uit. Over de details van de definitiestrijd over klimaatverandering of financiële risico's wordt de lezer van *Weltrisikogesellschaft* niet veel wijzer. Alleen op de manier waarop de bedreiging van het internationale terrorisme na 9/11 is geconstrueerd en de Irakoorlog is gestart, gaat Beck wat uitvoeriger in. Dat reikt echter zelden verder dan wat de kritische krantenlezer inmiddels daarover zelf zal hebben geconcludeerd.

Zijn betoog kiest een andere weg. Beck stelt vast dat hoewel er belangrijke verschillen bestaan tussen de genoemde terreinen – in het geval van de klimaatproblematiek en de financiële risico's moet van onbedoelde nevengevolgen worden gesproken waarmee we worden geconfronteerd, terwijl het bij terreur om bedoelde catastrofes gaat – zijn er ook opmerkelijke overeenkomsten. Op elk van de genoemde terreinen gaat het om een definitiestrijd over (1) niet-berekenbare risico's die (2) nationale grenzen overschrijden en die – in tegenstelling tot natuurgeweld – internationaal worden geproduceerd, waarbij (3) de 'maatschappij' niet langer samenvalt met de nationale staat, maar de wereldsamenleving is.

Dat het om niet-berekenbare risico's gaat leidt Beck niet af uit het feit dat experts er nog over twisten, of er wellicht over zouden moeten twisten. Zijn blik is zoals steeds wijder. Dat de risico's niet-berekenbaar zijn concludeert hij op basis van het feit dat de samenleving er niet op kan rekenen dat deze risico's op de gebruikelijke manier worden verdisconteerd: zij zijn niet privaat verzekeraar. Dat gold ook al voor sommige milieu-problemen. Terwijl de ingenieur vaststelt dat de kans op een dramatisch

ongeval met een kerncentrale zeer klein is, en het risico – kans maal gevolg – daarom verwaarloosbaar kan worden geacht, zal de private verzekeraar toch geen dekking voor zulke schade willen bieden. De optimistische geluiden van ingenieurs en politici die hen napraten ten spijt stuiten de risico's van kernenergie op de economie van het verzekeringsbedrijf. Als zich een nucleaire catastrofe aandient zullen overheden dan ook moeten bijspringen. Het ontbreken van adequate private verzekeringen wijst Beck aan als *de* institutionele indicator van de overgang naar de risicosamenleving. Deze markeert dat een gevaar zodanig groot is dat het met de in de moderniteit ontwikkelde technieken van rationele berekening, regulering en compensatie niet langer beheersbaar is.

Erg robuust is die indicator niet. Het beeld is gemengd. Hoewel voor kernenergiecentrales inderdaad een wettelijk begrensde aansprakelijkheid bestaat, is de kernenergiesector (in de westerse landen) tot dusverre bereid en in staat gebleken schade na grote ongevallen te compenseren. In de literatuur zijn bovendien andere vormen van verzekeringen voor riskante technologieën voorgesteld, namelijk via de kapitaalmarkt (cf. WRR 2008c, 172 ff.). Wat terrorisme betreft kan vastgesteld worden dat de schade ten gevolge van de 9/11 catastrofe door verzekeraars is gedekt en dat private verzekeraars terroristische bedreigingen daarna zijn gaan zien als een interessante groeimarkt (Ericson en Doyle 2004). In andere gevallen is de situatie gecompliceerder. In de financiële wereld bestaan verzekeringen voor financiële risico's in de vorm van zogeheten *credit default swaps* en andere financiële instrumenten. Banken die hypotheek afsluiten kunnen de risico's dat die hypotheek niet worden afgelost in pakketten geordend doorverkopen of verzekeringen daarvoor afsluiten. In beginsel wordt daardoor spreiding van risico's bewerkstelligd. Mede door de beschikbaarheid van deze instrumenten konden financiële instellingen in de afgelopen periode financiële transacties van ongekeerde omvang aangaan. In 2007-2008 bleek echter dat de financiële instrumenten tot torenhoge accumulaties van risico's hadden geleid. Toen de markten daardoor hun vertrouwen verloren en het hele kaartenhuis dreigde in te storten, moesten overheden bijspringen om een aantal grote financiële instellingen van

de ondergang te redden. Een vergelijkbare situatie dient zich aan rond de klimaatproblematiek. Omvangrijke schade ten gevolge van natuurrampen die aan klimaatverandering worden gerelateerd (zoals Katrina) is tot dusverre (uiteraard: voor zover verzekerd) door private verzekeringsmaatschappijen vergoed. Inmiddels is de schadelast echter zodanig opgelopen dat binnen de internationale verzekeringswereld een discussie over de klimaatproblematiek gaande is. De *International Association for the Study of Insurance Economics* (de '*Geneva Association*') (2009) beoogt nu dat de traditionele reactieve aanpak van de verzekeringsbranche door de klimaatproblematiek op zijn grenzen stuit en dat de rol van verzekeraars als risicodeskundigen moet veranderen en eerder in bijdragen aan een proactieve – voorzorg – benadering moet worden gezocht. Zonder drastisch bijgesteld beleid zal de klimaatverandering een maatschappelijke catastrofe inhouden waarbij de gebeurtenissen in de financiële wereld van het afgelopen jaar verbleken.

Op de verzekeringsproblemen rond financiële risico's en de klimaatproblematiek gaat Beck niet in. In een commentaar op de studie van Ericson en Doyle over de verzekeraarbaarheid van de terrorismedreiging geeft hij toe dat private verzekeraarbaarheid inderdaad niet de scherpe grens markeert die hij aanvankelijk zocht. Maar terecht blijft hij benadrukken dat de verzekeringsindustrie tegen haar grenzen aanloopt en dat private verzekeraars in toenemende mate op medeverzekering door staten zijn aangewezen. Dat wordt door de verzekeringswereld onderkend en men neemt dan ook maatregelen. Een impliciete vorm van een beroep op meeverzekeren door de overheid vinden we bijvoorbeeld in zogeheten *claims-made* contracten. Die bieden een verzekeraar die voorziet dat een bepaald type risico zijn vermogens te boven zal gaan de mogelijkheid om contracten met diegenen die nog geen claim hebben ingediend op te zeggen. Als de grond te heet onder de voeten van de verzekeraars wordt, worden de klanten dus in de kou gezet. Hoewel de rechtsgrond van dit soort contracten betwist kan worden, staat de overheid met de rug tegen de muur. De samenleving heeft geen belang bij failliete verzekeringsmaatschappijen en de overheid zal dus bijspringen als verzekeraars besluiten een risico niet

langer te dekken. Zoals de kredietcrisis laat zien zal bij werkelijk grote catastrofes de belastingbetaler uiteindelijk het gelag moeten betalen.

Methodologisch nationalisme

Naast het niet-berekenbare karakter wijst Beck ook op het nationale grenzen overschrijdende karakter van de nieuwe bedreigingen. Om serieus over de nieuwe risico's te spreken zal de sociologie daarom afscheid moeten nemen van het 'methodologisch nationalisme' dat het vak zonder veel discussie een eeuw lang heeft beheerst. Dataverzameling vindt in de sociale wetenschappen doorgaans plaats op basis van nationale statistieken of enquêtes die in de eigen regio zijn uitgevoerd. Wie in de kwesties en definitiestrijd geïnteresseerd is die in de wereldrisicosamenleving centraal staan, zal zijn blik echter moeten verleggen. Veel van die kwesties spelen zich af in de media en op internet, ver buiten het bereik van het CBS (Marres 2005, hoofdstuk 4). Voor de op het methodologisch nationalisme gebaseerde sociologie zal een 'kosmopolitiek' perspectief in de plaats moeten komen. In theoretisch opzicht draagt *Weltrisikogesellschaft* daaraan bij. De methodologie wacht echter nog op uitwerking.

Het nationale grenzen overschrijdende karakter impliceert ten slotte ook dat de vanzelfsprekende verbinding van politiek en (nationale) regering moet worden losgelaten. Politiek is in de wereldrisicosamenleving niet langer primair gesitueerd in de context van de gebruikelijke politieke instituties als regering en parlement. Die politiek vindt voor een belangrijk deel plaats in hybride gemeenschappen van experts en politiek – zoals het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) en het Baseloeverleg tussen centrale banken – en in de media waar NGO's als *Greenpeace* erin slagen om voor het gewone oog onzichtbare bedreigingen dramatisch voor het voetlicht te brengen. Dat geldt ook voor de terroristische bedreigingen die in op internet verspreide videoboodschappen worden

ondersteund. De plaats waar de wereldrisicopolitiek plaatsvindt is het internet en de tv.

Kosmopolitiek

In *Weltrisikogesellschaft* schetst Beck een wereldtoneel waarop andere acteurs staan dan voorheen, waar nieuwe vormen van strijd geleverd worden en nieuwe tegenstellingen zichtbaar worden. De toeschouwer die iets wil begrijpen van wat zich op dit toneel afspeelt zal niet veel hebben aan de vertrouwde sociologische begrippenkaders. Alles draait om ernstige, maar ook nog met veel onzekerheden beladen bedreigingen die zich uitstrekken ver buiten de coulissen van de nationale staat. De middelen die voorheen de belofte van zekerheden inhielden – staat, wetenschap, economie – zijn uit hun nationale jas gebarsten en bieden steeds meer onzekerheid. De centrale politieke opgave bestaat erin hoe met al die onzekerheden om te gaan.

Hoe daarop wordt gereageerd is bekend. De neoliberale politiek wijst naar de 'zelfbewuste burger' die in een 'geïndividualiseerde' samenleving zijn 'eigen verantwoordelijkheid' moet nemen en zo tot stand moet brengen wat de politiek niet meer zelf vermag. Een deel van die burgers zoekt vervolgens zekerheid in de vertrouwde, nationale en religieuze kaders in de hoop dat de bui overtrekt. De rechtse populist en de religieuze fundamentalisten die zo op de onzekerheden waarmee de wereld hen confronteert reageren, gedragen zich echter als generaals die zich op de vorige oorlog voorbereiden. In hun reactie op de problemen van de wereldrisicosamenleving verzetten zij zich tegen de politieke en wetenschappelijke 'elites', respectievelijk 'het Westen', en daarmee *de facto* tegen de moderne samenleving die aan de risicosamenleving voorafging.

Een meer realistische kosmopolitiek zal volgens Beck om te beginnen onder ogen moeten zien dat geen natie haar problemen nog alleen kan

oplossen. Voorzorg tegen globale bedreigingen valt niet meer nationaal te organiseren. De wereldproblemen creëren evenwel een transnationale gemeenschappelijkheid. Samenwerking is niet langer een middel, maar het doel. Wat zich dan in internationale organisaties afspeelt is dan ook niet langer de voortzetting van nationale politiek met andere middelen. Zulke organisaties zijn geen voertuig voor het behartigen van nationale belangen, maar transformeren nationale belangen tot een transnationale zaak en openen daarmee ook ruimte voor niet-statelijke spelers – zoals het IPCC en andere NGO's – naast staten. Dat alles heeft directe politieke consequenties. De rol van de natie die na de Tweede Wereldoorlog het toneel heeft gedomineerd, de VS, wordt erdoor ingeperkt. Beck ziet in dit verband in de weigering van sommige Europese landen en de Veiligheidsraad om Amerika toe te staan alleen in Irak op te treden een significante gebeurtenis: daaruit zou niet de zwakte van de EU en de VN blijken, maar juist een nieuwe sterkte, het ontstaan van nieuwe verhoudingen en nieuwe politieke opties. Ten slotte wijst hij erop dat een unilaterale houding ook oneconomisch is. Waar verantwoordelijkheden gedeeld worden, worden ook de kosten verdeeld.

Becks nieuwe internationalisme is dus niet op de oude voet van het normatief universalisme gebaseerd. Het oriënteert zich niet op de (kantiaanse) constructie van de idee van een wereldgemeenschap, maar op wat Beck als feit presenteert: de geboorte van de wereldrisicosamenleving die de confrontatie impliceert met onzekerheden en problemen die in de voorafgaande periode letterlijk ongekend waren. De noodzaak van *global common goods* wordt uit de loop die de geschiedenis heeft genomen geconstrueerd. Ik zei het al: in dit soort sociologie is Hegel nooit ver weg.

Een vooruitziende blik?

Toen Beck in 1986 *Risikogesellschaft* publiceerde was de inkt nog niet droog toen de Tsjernobylramp zich voordeed. Die coïncidentie heeft

bijgedragen aan het opmerkelijke succes van dat boek. Wie op zoek was naar een term om de wereld te duiden vond in 'risicosamenleving' opeens het woord dat hij zocht. Ook nu lijkt Becks *timing* opmerkelijk adequaat. Over financiële risico's spreekt hij weliswaar aanzienlijk korter dan over het terrorisme, maar hij meldt dat een globale financiële crisis van de omvang van 1929 niet kan worden uitgesloten. Becks boek verscheen in 2007, toen zelfs financiële experts nog geen notie hadden van wat hen en ons te wachten stond.

Het lijkt een treffende vooraankondiging van de *credit crunch*. Wie daaruit concludeert dat de analyse waarop zij is gebouwd ook adequaat moet zijn, heeft echter te vroeg gesproken. Ook een inadequate theorie kan correcte voorspellingen opleveren. Als ik voorspel dat het morgen zondag is omdat ik denk dat het alle dagen zondag is, mag ik een correcte voorspelling hebben gedaan – het is vandaag zaterdag –, maar daaruit kan nog niet worden afgeleid dat de gedachte die daaraan ten grondslag lag juist is. De opmerking over een mogelijke herhaling van de crisis van 1929 zullen we in de context van Becks analyse moeten beoordelen.

Beck doet haar in de context van een korte beschouwing over de Aziatische financiële crisis (1997). Die beschouwing richt zich echter niet op de oorzaken van die crisis, maar op haar politieke gevolgen: de destabilisering van staten en de geweldsexcessen tegen minderheden die zich na het ineenstorten van de Aziatische markten voordeden. Die gebeurtenissen waren geen incident. De economie wordt volgens Beck in toenemende mate geconfronteerd met een probleem waarvoor economen zijns inziens te weinig oog hebben, namelijk het feit dat de wereld steeds democratischer is geworden. Kiezers hebben onmiskenbaar de neiging om tegen pijnlijke maatregelen te stemmen. Zij hebben niet het geduld om te wachten op de verbeteringen op de lange termijn die economen steeds weer in het vooruitzicht stellen. Zij hebben wellicht nog nooit van Keynes gehoord, maar weten dat 'in the long run we're all dead'. Het paradoxale gevolg is dat in het tijdperk van de vrije markt, de economie wordt gepolitiseerd. Tegelijk hebben staten en politici niet langer de middelen

om die politisering handen en voeten te geven. De Bretton Wood-kaders die daarvoor moesten dienen en die aan het einde van de Tweede Wereldoorlog waren opgericht in het licht van de afschrikwekkende politieke gevolgen van de crisis van 1929, zijn systematisch ontmanteld. Terwijl de markten globaler en liberaler zijn dan ooit, hebben de internationale instellingen die zouden moeten toezien op hun werking aan macht ingeboet.

Het probleem dat Beck analyseert is dus niet waarom de financiële markten instorten. Op dat punt heeft hij niet meer te bieden dan de dooddoener dat ‘economische crises zo oud zijn als de markt’. Waar hij de aandacht op richt zijn de politieke gevolgen van het niet langer kunnen beheersen van financiële markten. Zijn opmerking dat een herhaling van 1929 niet kan worden uitgesloten is dus geen vooraankondiging van de *credit crunch*, maar een voorspelling over de mogelijke politieke en gewelddadige gevolgen van zo’n crisis – gevolgen die zich tot op heden gelukkig nog niet hebben gemanifesteerd.

Het staat een auteur uiteraard vrij om zijn eigen onderwerp en invalshoek te kiezen. Dat hij geen gedetailleerde analyse geeft van het ontstaan van financiële crises valt Beck niet te verwijten. Ook van de klimaatproblematiek en het terrorisme geeft hij die niet. Het blijft bij tamelijk schetsmatige aanduidingen, om vervolgens de aandacht te richten op de vraag hoe de wereld omgaat met de aankondiging van deze catastrofes. Niet de catastrofes zelf, maar de anticipatie daarvan en de maatschappelijke tegenstellingen die daarbij naar voren komen is zijn onderwerp. De noodzaak van een nieuwe politiek en een nieuwe sociologie worden daaruit afgeleid.

Maar als het aankomt op het nader specificeren van die nieuwe kaders doet het negeren van de vraag waarom en hoe de genoemde catastrofes zich aandienen zich toch gelden. Het nieuwe internationalisme dat Beck in het vooruitzicht stelt wordt in wel heel grove streken geschilderd. De vraag hoe dat internationalisme nader zou kunnen worden ingevuld blijft onbeantwoord.

Dan blijkt ook het goeddeels negeren van de verschillen in de aard van de voorgezegde catastrofes een bezwaar. Niet alleen verschilt terrorisme door zijn intentionele karakter van de beide andere, ook de klimaatproblematiek en financiële risico’s verschillen. Waar bij klimaatverandering gesproken kan worden over risico’s die een nevenproduct zijn van menselijke activiteiten, moet toch opgemerkt worden dat voor financiële instellingen de omgang met risico’s *core-business* is en niet een nevenproduct.

Zodra naar de details van een internationaal, op voorzorg gericht beleid gekeken wordt, doen zulke verschillen zich gelden. Voor de klimaatproblematiek is redelijk duidelijk wat de bedreiging inhoudt en valt een voorzorgbeleid dat macrodoelen vertaalt in regelingen gericht op het bevorderen van verstandig microgedrag te formuleren. Waar terroristen door angst te zaaien staten tot een proactief voorzorgbeleid aanzetten, worden zij echter paradoxaal genoeg voor een belangrijk deel in hun missie gesteund: met burgerlijke vrijheden verbonden basiswaarden worden door zo’n beleid al snel ondermijnd. Hoe voor de financiële sector een voorzorgbeleid geformuleerd moet worden is om andere redenen een moeilijk te beantwoorden vraag. Volstaat het om wat scherpe kantjes van het financiële kapitalisme af te vijlen – door te zorgen dat financiële instellingen voldoende buffers aanhouden, door *rating agencies* te disciplineren en financiële innovaties (net als geneesmiddelen) voor zij op de markt worden toegelaten serieus te beoordelen en ook nadat zij op de markt gekomen zijn te blijven volgen, en de veelbesproken beloningssystemen drastisch te herzien? Of zijn er moeilijker te traceren kwesties in het geding – moet wellicht geconcludeerd worden dat de neoklassieke economische wetenschap die de efficiënte markthypothese tot (Nobelprijswaardig) resultaat verhief fundamentele tekorten kent, dat het verschil tussen risico’s en onzekerheden systematisch werd genegeerd, en dat ons inzicht in de macro-effecten van de boekhoudregels die in een rond kredietverschaffing draaiende economie een kardinale rol spelen volstrekt onvoldoende is (FSA 2009)? Of moet zelfs worden geconcludeerd dat de houdbaarheidsdatum van het kapitalisme is verlopen, zoals eerder met

het feodalisme en het socialisme is gebeurd? En wat komt er dan na het kapitalisme (Mulgan 2009)?

Weltrisikogesellschaft komt aan zulke vragen niet toe. Beck levert een *wake-up call*. Wie wakker geschud is zal zich echter om te beginnen zijn ogen moeten uitwrijven. En hij zal de rol die wetenschappelijke analyses spelen in het voorzeggan van de wereldwijde catastrofes en in het bieden van kaders voor de politieke reactie daarop moeten bestuderen. Becks kritiek op het methodologisch nationalisme van de traditionele sociologie is daarvan slechts een bescheiden begin.

Gerard de Vries is hoogleraar Wetenschapsfilosofie aan de Universiteit van Amsterdam en Raadslid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid. In die laatste hoedanigheid was hij onder meer verantwoordelijk voor het opstellen van het WRR-rapport 'Onzekere Veiligheid' (2008).

Literatuur

Beck, U. (1986) *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt, Suhrkamp.

Beck, U. (2007) *Weltrisikogesellschaft*. Frankfurt, Suhrkamp.

Ericson, R.V. en A. Doyle (2004) 'Catastrophe risk, insurance and terrorism'. *Economy and Society* 33 (2), 135-173.

FSA (2009) *The Turner Review. A regulatory response to the global banking crisis*. Londen, Financial Services Authority.

Geneva Reports (2009) The insurance industry and climate change. Contribution to the global debate. Risk and Insurance Research. Geneva, Geneva Association.

JAMA Editorial (1948) 'The advertising of cigarettes'. *J Am Med Assoc* 138 (9), 652a-653.

Marres, N. (2005) *No issue, no public. Democratic deficits after the displacement of politics*. Amsterdam, Proefschrift Universiteit van Amsterdam.

Mulgan, G. (2009) 'After capitalism'. *Prospect Magazine* (157).

Renn, O. (2005) *Risk governance towards an integrative approach*. Geneva, International Risk Governance Council.

WRR (2008c) *Onzekere veiligheid. Verantwoordelijkheden rond fysieke veiligheid*. Amsterdam, Amsterdam University Press.

 De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.